

הרב ד"ר ירון זילברשטיין

מינוי מפקד שאינו יהודי בצה"ל

ראשי פרקים

- א. שררה ומינוי
- ב. לוחמים ומפקדים שאינם יהודים בצבא ישראל בתנ"ך
- ג. היחס למיעוטים בהלכה
  - 1. דרכי שלום
  - 2. גר תושב
- ד. דברי סיכום

בשיחה שהתנהלה בין שני חיילים הוזכר שמו של מפקד בכיר בצה"ל אשר זכויות רבות לו בהגנה על מדינת ישראל. אולם כיון שמפקד זה אינו יהודי, הגיב אחד החיילים בלהט שזהו חילול השם נוראי שצה"ל מאפשר למי שאינו יהודי לפקד על חיילים יהודיים. זאת למרות שמפקד זה ודומיו תורמים לצבא ולמדינה שנים רבות, תוך סיכון חייהם, לא פחות מכל חייל ומפקד יהודי בצה"ל.

א. שררה ומינוי

על סוגיה זו של מינוי נכרים לתפקידים ציבוריים כבר האריך הרב יהודה זולדן (תחומין כג עמ' 348-357), אלא שמסקנתו היא רופפת לענייננו, שכן בסיכומו (עמ' 357) מקדים הוא את האסור ("במשרות ציבוריות ושלטוניות אחרות (בצבא, במערכת המשפט וכד') יהיו רק מי שלפחות אמו מישראל"), ומוצא כפתח למינויים כאלו רק כשהממונה "איננו מקבל החלטות מכריעות לבדו", "מחשש לאיבה מאומות העולם" או "כשהמינוי מוגבל לזמן ואיננו עובר בירושה, וכשהציבור מקבל עליו את הממונה ואת הליך בחירתו".

סוגיית הגמרא (קידושין עו, ב; יבמות מה, ב) לומדת את החיוב ש"כל משימות שאתה משים... מקרב אחיך" מהאמור אצל המלך "שום תשים עליך מלך מקרב אחיך" (דברים יז, טו). וכן מובא בירושלמי (קידושין פ"ד ה"ה):

כתיב "שום תשים עליך מלך" - אין לי אלא מלך, מניין לרבות שוטרי הרבים, וגבאי צדקה וסופרי דיינין ומכין ברצועה מניין? ת"ל "מקרב אחיך תשים עליך מלך" - כל שתמניהו עליך לא יהא אלא מן הברורין שבאחיך.¹ רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן כתיב (דהיי"א ז, מ) "והתיחשם בצבא במלחמה" - זכות יחסייהם עומדת להם במלחמה. עד כדון מן הקבלה, מדברי תורה (דברים כג, ב-ג): "לא יבא ממזר בקהל ה', לא יבא פצוע דכא" וגו'; מה כתיב בתריה? "כי תצא מחנה על אויבך" וגו'.

1. מדברי הירושלמי עולה שאין די בכך שבעלי התפקידים השלטוניים יהיו יהודים, ועליהם להיות גם מיוחסים. אמנם, לדעת ר"י (המובא בתוס' סוטה מט, ב, תוד"ה אותו היום) המלך צריך להיות בן לאב ולאם יהודים, ואילו לשאר המשימות ניתן למנות גם מי שרק אמו יהודייה.

הרמב"ם (ה' מלכים א, ד) למד כנראה מהאיסור למנות "שוטרי הרבים" מקרב הנוכרים גם למינויים בצבא, וזו לשונו:

אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות, עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". ולא למלכות בלבד, אלא לכל שררות שבישראל - לא שר צבא, לא שר חמשים ולא שר עשרה. אפילו ממונה המים שמחלק ממנה לשדות, ואין צריך לומר דיין או נשיא, שלא יהא אלא מישראל, שנאמר: "מקרב אחיך תשים עליך מלך" - כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך.

מגיעים הדברים עד כדי הצורך לבדוק את ייחוסם של העומדים להתמנות כמפקדים, וזאת מלבד הצורך הברור שעליהם להוכיח כשרונות צבאיים, אומץ, גבורה, ואין צורך לומר: נאמנות לעם ולמדינה.

אלא שאינו דומה תפקידו של המפקד למינויים המתוארים במקורות אלו. וכבר כתב הר"ש ישראלי (חוות-בנימין ח"א עמ' צב) שגדר 'מלכות' הוא תפקיד הניתן לאדם ולבניו עד סוף הדורות, ואשר על כן:

הבחירה כיום למוסדות ניהול וממשל אינה באה להקנות לנבחרים מעמד של שררה, ואין זה אלא בחינת שליחות... השליח במקרה זה אינו אלא בא כוחם של האחרים; אין לו זכות שררה עליהם, ואעפ"י שיש לו סמכות לתת הוראות והם חייבים לבצען, אולם רק מכוחם הוא יונק, ובגלל טובתם וטובת העניין משותף הוא עושה זאת.

מפקד בצה"ל הוא מינוי מוגבל מראש למספר מסוים של שנים, והישארותו בתפקידו תלויה בשביעות רצונם של מפקדיו בצבא, ובוודאי מינוי זה אינו מועבר לירשיו אחריו. דברי הרב ישראלי, שהאיסור אינו חל על שליח שהוא בא כוחם של אחרים, נכונים גם לתפקידים צבאיים - כך לא רק מבחינת מהותו של התפקיד, אלא גם מבחינת האופן שמפקדים (וגם לא-יהודים בכלל) רואים את תפקידם בצה"ל, כשליחי העם והמדינה.²

ב. לוחמים ומפקדים שאינם יהודים בצבא ישראל בתנ"ך

במלחמות דוד אנו למדים על לוחמים ומפקדים שאפשר שלא היו יהודים, ואעפ"כ שרתו אצל דוד. בשעה שברח דוד מפני אבשלום בנו, פנה דוד לאתי הגתי לשכנעו להישאר בירושלים עם אבשלום (שמו"ב טו, יט), ולבסוף הוא עמד בראש אחד מכוחות צבא דוד שנלחמו כנגד אבשלום (שם יח, ב). אמנם כינויו "הגתי", שממנו משתמע שמוצאו מגת, עירם של הפלישתים, יכול היה להתפרש כיהודי שחי שם, או שאבותיו חיו שם (כשם שבכנותנו כיום מישהו כ"תימני", פירושו: יהודי שמוצאו מתימן), אולם חז"ל (ירושלמי ע"ז פ"ג ה"ג; בבלי ע"ז מד, א; זוהר ח"א קעג, א) פירשו שאתי הגתי, כגוי, יכול היה לבטל עבודה זרה, ולכן רשאי היה דוד להשתמש בפסליהם של הפלישתים.

דמויות נוספות בצבאו של דוד אף הן אפשר שהיו גויים - צלק העמוני ואוריה החתי – הנזכרים ברשימת גיבורי דוד (שמו"ב כג). אולם הגמרא בקידושין עו, ב קובעת שהם לא באו מעמים זרים, אלא נקראים על שם המקום שבו ישבו (וכך נתפרש שם גם שמו של אתי הגתי). וכך גם במדרש תהלים (נב, ד) מבואר שדואג האדומי ישראלי היה, אלא שנקרא על שם עירו (ועי' עוד רד"ק שמו"א כא, ח; שמו"ב יא, ג).

2. עיין הרא"י וולדינברג, הלכות-מדינה ח"ג עמ' קכח-קכט.

אולם לפי מדרשים אחרים, "בן איש גר עמלקי" (שמו"ב א, יג), שדיווח לדוד על מות שאול, הוא דואג האדומי (פסיקתא רבתי, פיס' יב) או בנו (תנחומא, כי תצא סי' יא). רבי אברהם בן הרמב"ם דן בדבר בשו"ת שלו (סי' כה), ולדעתו, כל אלה (דואג האדומי, אוריה החתי ועבד מלך הכושי) הינם גרים; לדעת אביו, הרמב"ם, אוריה החתי היה גר תושב; ויש אומרים שדואג מן ישראל אלא שנתחנך בארץ אדום. בענין זה דנו גם התשב"ץ (ח"ג סי' צו) ובשו"ת ציץ-אליעזר (חלק כא סי' כו).

עם זאת יש שפירש (עיי' דעת-מקרא שמו"א כב, יח) שדואג האדומי לא היה יהודי, כיון שיהודי לא מסוגל היה לפגוע כך בכהני נוב. ומסתבר שתפקידו של דואג האדומי אצל שאול היה פיקודי, ולא היה חייל פשוט, שכן הוא נצטווה ע"י שאול לפגוע בכהני נוב, ומסתבר שלא עשה זאת לבדו אלא עמד בראש כוח של לוחמים שביצעו את פקודת שאול.

ג. היחס למיעוטים בהלכה

1. דרכי שלום

מתן צדקה לגויים מנומק במשנה (גיטין ה, ח) ובהלכות הרמב"ם (הלי' ע"ז י, ה-ו) בטעם "מפני דרכי שלום". מהרמב"ם שם משתמע שחובה זו תקיפה רק בזמן "שיד עכו"ם תקיפה על ישראל", ומשמע שבשליטה מוחלטת של ישראל, אין צורך להתחשב ב"דרכי שלום".

אולם דומה שבמציאות המדינית המודרנית ידה של כל מדינה אינה תקיפה על אזרחיה באופן מוחלט, והדברים ארוכים. בנוסף לכך, מתבקש ונדרש שכל האזרחים יהיו שווים בפני חוקיה של מדינתם.³

לפי הרב ח"ד הלוי (עשה לך רבי' ח"ט עמ' עב-עג) הנימוק של דרכי שלום נצרך רק כלפי גויים שהם עובדי עבודה זרה, אבל גויים שאינם מוגדרים בהלכה כעובדי ע"ז,⁴ "פרנסתם, בקורי חוליהם, קבורת מתייהם... ניתן להיעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום 'דרכי שלום' דווקא."⁵

אילו היה הנימוק של 'דרכי שלום' הנימוק היחיד להשוואתם של הגויים ליהודים באשר למינויים ציבוריים, הרי שאפשר שלא היה בכך כדי לצדד במינויו של מי שאינו יהודי לשמש כמפקד בצה"ל, וכפי שעולה מדברי ה"ר שאול ישראלי (חוות-בנימין ח"א עמ' פח). אבל כיון שחובה זו נעשתה (כדברי הרח"ד הלוי) ליחובה אנושית מוסרית, הרי שהיא מחייבת בכל תנאי ומצב, וכלפי כל אדם גם אם אינו יהודי. ובוודאי כלפי מיעוטים החיים בינינו ותורמים מדמם ומדמיהם למען מדינתנו.

3. וראה עוד מש"כ הרב יא"ה הרצוג במאמרו 'זכויות המיעוטים לפי ההלכה', תחומין ב 169-170; 175-177; מ' פיש, 'לשלוט באחר – האתגר ההלכתי בחידוש הריבונות', בתוך: בין אדם לעצמו ולזולתו (בעריכת ח' דויטש ומ' בן-ששון), תל אביב תשס"ה, עמ' 231.

4. וראה למשל א' הכהן, 'נצרות ונוצרים בעיניים רבניות בעת החדשה: מהרב קוק ועד הרב עובדיה יוסף', מחניים 15 (תשס"ד), עמ' 89-123.

5. ובדומה לכך כתב הרב אונטרמן, 'מפני דרכי שלום', מורשה א (תשל"א) עמ' 5-10. וראה עוד: ר' ינקלביץ, יהודים ונכרים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עבודת דוקטור, אוני' בר אילן, תשל"ה, עמ' 89 ואילך; י' כהן, היחס אל הנכרי בהלכה ובמציאות בתקופת התנאים, עבודת דוקטור, האוני' העברית, תשל"ה, עמ' 57-58; 282-285.

2. גר תושב

היחס לגר-תושב בהלכה הוא כמעט שווה ערך ליחס הנדרש מאיתנו כלפי יהודים, אבל נחלקו התנאים (ברייתא ע"ז סד, ב) בהגדרתו: לדעת ר' מאיר, עליו לקבל על עצמו בפני שלושה חברים שלא לעבוד עבודה זרה; לדעת חכמים, עליו לקבל את כל שבע מצוות בני נח; ולדעת אחרים, עליו לקבל על עצמו את כל מצוות התורה למעט איסור אכילת נבלות.⁶

כל זאת באשר לאדם הפרטי, אולם הראי"ה קוק (משפט-כהן סי' סא) חידש שאצל אומה שלמה די בהגדרה המינימלית, דהיינו הימנעות מעבודה זרה. על סמך זאת קבע הראי"ה הרצוג,⁷ שאין למנוע מערבים את הישיבה בארץ ישראל, או רכישת קרקעות בארץ ישראל, בתנאים מסוימים.⁸

אדרבה, אפשר שחייבים להושיב גרים תושבים דווקא בינינו, ולא לאפשר להם הקמת יישובים נפרדים משלהם. הדבר נלמד בספרי מהפסוק "עמך ישב" (דברים כג, יז): "בקרובך ולא בספר". ובמהדורת א"א פינקלשטיין מובאים כתבי יד שבהם הגרסה היא: "ולא בעיר עצמו", כלומר בעיר לעצמם. כלומר, אין ליצור מובלעות מבודדות עבור גרים אלה. החשש הוא כמבואר בפירוש רבינו הלל על הספרי, שמא "ליכנס גר תושב ועבדים שברחו מחוצה לארץ וליתבו בעיר באפין נפשיהו, חיישינן דילמא קא עבדי בהערמה כי היכי דליכבשו גוים לארץ ישראל".

חשש זה מכתוב לא רק את ההימנעות מהושבתם של גרים תושבים בספר, אלא גם מעצם הושבתם ביישובים מבודדים לעצמם, ואפילו במרכז הארץ. ואולי לא רק משום שבישובים כאלו יוכלו לעשות ככל העולה על רוחם, וגם להושיב ביניהם גורמים עויינים למדינה, אלא גם משום שבהושבתם לחוד ניתנת להם התחושה שהחברה הכללית איננה מעוניינת בנוכחותם, ולכן לגורמים עויינים יהיה קל להשפיע עליהם לרעה. הסבר זה מקבל את חיזוקו מהתוספת שבדרשת הספרי מהמשך הפסוק "במקום אשר יבחר" - "במקום שפרנסתו יוצאה" - כלומר, יש לדאוג גם לרווחתו של הגר התושב על מנת שלא יחוש כמקופח בארצו. מצב לא רצוי זה יוביל אל אפיקי השתכרות בעייתיים כגון פשע ופלילים, וד"ל.

מאידך גיסא בפירוש המאירי ליבמות (מח, ב, מהדורת אלבק עמ' 199) הגרסה היא: "ולא בעיר עצמה", וכך גם בראב"ד בהשגתו (הל' אסורי ביאה יד, ח). על פי גרסה זו, אדרבה, אין להושיב גרים תושבים בתוך הערים אלא רק מחוץ לערים. אולם לפי הרב שלמה גורן (משיב-מלחמה ח"א עמ' רנב) ההגבלה היחידה היא שלא להושיבם בתוך העיר ירושלים.⁹

אותם טעמים המובאים בספרי, שביסודם עומדת "הרגישות הבטחונית של התורה ביחס למיעוטים שבינינו" (לשון הרב גורן, שם עמ' רמט), מלמדים שיש לנהוג כלפי מיעוטים אלה בהתאם, גם בתחומים שאינם נוגעים בדווקא למקום מגוריהם. חוסר השקעה במיעוטים אלה וויתור על הניסיון לקרבם לנאמנות למדינה, יגררו בהכרח

6. וראה עוד אנציקלופדיה תלמודית בערך גר-תושב, בפרקים 'גדרו' ו'יחסנו אליו'.

7. במאמרו הנ"ל (הע' 3) עמ' 172-173. וראה גם הרב י' גרשוני, 'המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה', תחומין ב, עמ' 180-192.

8. ראה גם הדיון אצל נ' גוטל, חדשים וגם ישנים, ירושלים תשס"ה, עמ' 112-113.

9. וראה עוד מאמרו של הרב י' רוזן, 'נכרים במדינה יהודית - אוטונומיה או פיזור?', תחומין ד עמ' 259-266.

התקרבות לדרך שאיננה נאמנת למדינה - בין פסיבית ובין אקטיבית המתבטאת בפעולות איבה נגד המדינה ואזרחיה.

השירות הצבאי יוצר תחושה של שיתוף אצל בן המיעוט כי גם הוא מהווה חלק בלתי נפרד מהמדינה, ותחושה זו הנה מפתח מרכזי לנאמנותו של אותו החייל למדינת ישראל. חלק מאותם החיילים יוצאים לקורסים פיקודיים, וחלקם אף הגיעו לדרגות בכירות, ביחידות השונות. קצינים בכירים אלה מהווים דוגמא ומנהיגות חיובית למעגלים נרחבים באותו המיעוט, ומהווים משקל נגד לגורמי מנהיגות אחרים במיעוט, הקוראים (ברמות כאלה ואחרות) להזדהות עם אויביה של מדינת ישראל. בשעת מלחמה מציאותו של מיעוט הנאמן למדינה, שאיננו מסייע לאויב באופן כזה או אחר, מהווה סיוע משמעותי לביטחון המדינה וליכולת העמידה שלה מול אויביה.

ד. דברי סיכום

השירות הצבאי הינו אחד הקריטריונים המרכזיים לביטוי נאמנותו של האזרח למדינה ולחוקיה, ומקנה לו תחושה של שיתוף. הדבר נכון לא רק לגבי החייל המשרת בצבא, אלא גם אצל סביבתו ומשפחתו. הדבר נכון עוד יותר ככל שהחייל עולה בסולם דרגות הפיקוד, דבר המקנה לו ולמקורביו תחושה של הזדהות ורצון לחיקוי.

הדבר חשוב שבעתיים בקרב בני מיעוטים שבתוכם קיימים גורמים המטיפים להזדהות עם אויביה של ישראל מחוץ. ריסונם של כוחות אלה נתון במקרים רבים בידי אחיהם, ובתנאי שאנחנו, הרוב במדינה, נתייחס אליהם כראוי.

דחייתם הן מהבחינה הכלכלית והן מהבחינה החברתית תקרב אותם אל זרועותיהם המושטות של אויבינו, ותפגע ביכולת העמידה של מדינת ישראל.

נוכחנו לראות שאין מניעה הלכתית למנות אנשים מתוכם אף כמפקדים בכירים בצה"ל (כמובן, עם הבדיקות הביטחוניות המתבקשות לאו דווקא אצלם, אלא גם אצל יהודים מבטן ומלידה), ואין בכך עבירה על האמור בתורה "שום תשים עליך מלך מקרב אחיך" (אין זה מינוי לנצח; הוא אינו עובר בירושה; הוא נחשב לשליחות ולא לשררה; ביד הממונה לא ניתנות החלטות מכריעות בלעדיות). יישום הדבר בדורנו לא יהיה דבר שאין לו תקדים, כיון שמסתבר שכבר בצבאותיהם של שאול ודוד, מלכי ישראל, שימשו גויים כמפקדים, בנאמנות מוחלטת למלכים אלו (כגון, נאמנותו של איתי הגתי לדוד, ולא לאבשלום בנו).